

Процеси глобалізації і деякі чинники ескалації терористичних проявів

Марія Гуцало,

аспірант

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Європейського університету (Київ)

На межі XX і XXI століть тероризм набуває глобальних масштабів, перетворюючись на системну проблему, на новий виклик для всього людства. Причини динамічної його еволюції різні й багатоаспектні. Так само різними є і його оцінки, а також підходи до розуміння цього явища.

Сучасний тероризм – це розгалужена мережа, до якої належать як групи людей, так і окремі індивіди, котрі часто організаційно не пов'язані між собою, але яких об'єднує екстремістська ідеологія.

Як зазначає чимало дослідників, у феномені глобалізації необхідно виокремлювати як об'єктивний аспект, що не піддається морально-етичній оцінці, так і аспект суб'єктивний. Об'єктивний аспект зумовлений інтернаціоналізацією ринку товарів і послуг, зростанням економічної і фінансової взаємозалежності країн, а також небаченим досі розвитком засобів інформації і комунікації, що дозволяє скорочувати просторово-часові та інформаційні межі як між окремими людьми, так і країнами та народами. Водночас із зростанням відкритості кордонів та інформаційного простору, інтернаціоналізацією господарського життя, прискоренням реального часу та утвердженням культу матеріального успіху, у людей зростає психологічна напруга, часто атрофуються усталені моральні цінності. А це сприяє реанімації колишніх та появи нових міждержавних конфліктів, активізації націоналістичних і шовіністичних настроїв, інтернаціоналізації злочинності. Зокрема, відновлюються та активізуються наркоторгівля, контрабанда зброї, виникають такі явища, як хакерство, Інтернет-тероризм, контрабанда людських органів та радіоактивних речовин.

Серед соціальних процесів, які в умовах глобалізації детермінують широкі масштаби застосування насильства, варто назвати прогресуюче загострення соціально-економічної диференціації й нерівності в різних

Марія Гуцало

країнах і регіонах світу; становлення національного й релігійного екстремізму як політичного чинника міжнародного життя; зниження рівня контролю за доступом до новітніх технологій виробництва зброї масового ураження; посилення інформаційно-психологічної агресії проти населення й урядів країн; фрустрація національно-патріотичних почуттів внаслідок пропаганди вестернізованої мас-культури та еталонів суспільства споживання.

Новим аспектом глобалізації стало прискорене зростання й поширення транснаціональних кримінальних структур (ТКС), які набувають сили, засобів впливу, що порівнюється вже з потугою транснаціональних корпорацій і навіть окремих держав. Так, сучасні терористичні угруповання (ФАРК, ЕЛН), що діють в країнах Латинської Америки, тісно співпрацюють з ділками колумбійського наркотрафіка. За даними латиноамериканської преси, протягом 2000 - 2001 років спостерігалися неодноразові контакти між представниками ФАРК та ліванською „Хезболлою”. Під прикриттям контрабандної торгівлі укладалися багатомільйонні оборудки з продажу зброї і наркотиків. Ця ситуація віддзеркалює сучасні загальносвітові тенденції посилення тінювих процесів кримінального характеру – економічної злочинності і корупції.

На цьому тлі спостерігається зрощення державних структур з мафіозними організаціями. Ці небезпечні процеси характерні й для країн молодой демократії (Росія, Україна та інші). Ринкові перетворення в цих країнах супроводжуються посиленням „тінювої” економіки, наростанням нездорових вузькокорпоративних інтересів, що викликає розшарування політичної еліти і оформлення окремих груп, кланів, що підживлюють криміналітет. В умовах загострення боротьби за встановлення контролю над ресурсами в широкому розумінні корупція стала обов'язковим елементом, що супроводжує, зокрема, процеси приватизації.

Як зазначають вітчизняні політологи, зокрема О. Бабкіна, „тінізація” суспільства стає істотним чинником, що звужує можливості демократичної альтернативи та створює передумови для подальшого утвердження негромадянського суспільства з неототалітарним вектором еволюції. Незакінчений демократичний транзит в Україні спричинив появу „оновленого правлячого класу”, який утримав владу та здобув власність, одержавши головний приз у масштабному перерозподілі й закріплену в фактично приватне й акціонерне володіння державну власність [1, с. 28].

Довкола політичної тінювої складової сформувалося інформаційне, культурне, молодіжне тощо середовище, яке забезпечує саморозвиток кримінального способу життя, що поширився чи не на все суспільство. В таких умовах будь-які спроби змінити стан справ з тінювою економікою, включаючи корупцію у правоохоронній системі та вищих ешелонах влади, а також мінімізувати умови для поширення екстремістських проявів і здійснення терактів приречені на безрезультативність навіть за умов

ідеального законодавства.

Усвідомлення зростання небезпеки глобальних загроз неможливе без критичної переоцінки діяльності самої людини. Від того, ким буде людина ХХІ століття – простим споживачем чи громадянином, здатним відповідати за свої прагнення та дії перед суспільством, державою і цивілізацією, може залежати доля усього світу. Як зазначав К. Леві-Стросс, ХХІ століття або буде століттям гуманітарних пріоритетів, або його не буде взагалі. Це твердження досить повно віддзеркалює сьогоднішню ситуацію. З одного боку, подальший економічний і політичний розвиток світу неможливий поза глобалізаційними процесами, з іншого – саме вони негативно впливають на сучасну культуру, а разом з нею знищують і сенс економічного та політичного розвитку світу.

Споживацька масова культура через свою примітивність і невибагливість особливо згубно впливає на свідомість молоді. Саме вона, на думку З. Бжезинського, стала одним із факторів, що обумовив, зрештою, перемогу капіталізму над соціалізмом. Пошук соціальної прив'язки часто штовхає молодих максималістів на ототожнення із структурами, які повністю заперечують їх „вільну особистість”, цілковито підпорядковуючи її волі колективу. Розмірковуючи над цими процесами, радник уряду США з боротьби з тероризмом М. Сейджмен описує своєрідну етапність руйнування особистості молодої людини, яка відчуває себе вигнанцем у суспільстві. Їй доводять, що такий стан зумовлений тотальною корупцією. Корупція, у свою чергу, спричинена кризою цінностей, а криза цінностей пов'язана з тим, що у західному суспільстві все обумовлюється жагою збагачення та ще хіба що сексу. У відповідь на це створюється група, члени якої називають одне одного братами. Людина стає дуже лояльною до друзів і все більше віддаляється від суспільства. Через рік відбувається повна трансформація цінностей – від матеріальних до духовних, від світських до релігійних, від індивідуальних до загальних. Така людина легко йде на жертву заради „братів”. Вони борються не за демократію чи комунізм, в які не вірять, а одне за одного [2].

Події 11 вересня 2001 року посилили розуміння того, що „співвідношення між глобалізацією, багатством і щастям є доволі туманним” [3, с. 38 - 50]. Принаймні світ усвідомив, що наявність „золотого мільярда” не гарантує безпеки – глобалізація зробила нас багатшими, однак підірвала нашу безпеку. Головною жертвою атак 11 вересня стала віра у те, що глобалізований світ буде більш безпечним [4, с. 50].

Терористичний акт 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку й Вашингтоні (загинуло 3 тисячі осіб, близько 6 тисяч було поранено), вибухи 11 березня 2004 року у Мадриді (190 осіб загинуло, понад 2000 дістали поранення), а також у Великій Британії, Єгипті, Індонезії, Росії, засвідчили, що сучасний тероризм, ця самодостатня система, не пов'язана з якоюсь державою, через злочини, що забрали життя тисяч мирних громадян, заявила про себе як про якісно нового гравця на міжнародній арені [5, с. 13].

Високий рівень технологічного розвитку й потужні інформаційні можливості впливу на світ сприяють здійсненню масштабних терористичних актів, які можуть виконуватися невеликою групою людей або навіть однією людиною, призводять до масових жертв: за даними Національного контртерористичного центру США, 2006 року у світі здійснено 14 338 терактів, їх жертвами стали 74 543 мирних громадян, з яких 20 498 загинули. Жертвами терористів все частіше стають діти: 2006 року внаслідок терактів загинуло або було поранено 1800 дітей – на 80 % більше, ніж 2005 року [6].

Поява такої глобально орієнтованої терористичної організації, як „Аль-Каїда”, розмах її терористичної діяльності дає підстави говорити, що це потужна нелегальна фінансово забезпечена та автономна структура. За даними Р. Гунаратни, ядро організації складають близько 500 осіб, однак кількість людей, пов’язаних з її діяльністю, становить кілька десятків тисяч. „Аль-Каїда” має п’ять співзасновників, крім Усами бен Ладена, вісім комітетів, шуру та кілька незалежних терористичних організацій [7]. Прикметною рисою її діяльності стало те, що вона не вдається до рекламної активності, але масштаби терактів і кількість жертв збільшуються.

1998 року в Пакистані представники радикально-ісламістських кіл кількох країн Азії і Африки, зокрема, Саудівської Аравії, Пакистану, Єгипту, Судану, Афганістану, заснували політичний союз „Світовий фронт джихаду”, полем діяльності якого вже стало чимало країн світу. Створення такого союзу має цілком реальний політичний та економічний інтерес: встановлення контролю над регіонами, багатими на вуглеводні енергоносії, які становлять основу глобальної економіки ХХІ століття. Такий контроль призведе до зміни напрямку світових фінансових потоків, поставить їх на службу „Світовому фронту джихаду”, далекоюсяжна політико-стратегічна мета якого зумовлює потенційну життєздатність радикальних ісламістських організацій протягом тривалого часу. Вочевидь, подібний геополітичний проект є своєрідною відповіддю „світової периферії” країнам „золотого мільярда”, а ідеологія священної війни під релігійними знаменами якнайліпше обґрунтовує світове протистояння із застосуванням терористичних методів.

Появі мережних структур сприяла, зокрема, культурно-ідеологічна неоднорідність західних суспільств, для яких характерне неоднозначне ставлення до самої проблеми тероризму: коли для одних – це деструктивне явище сучасності, з яким суспільство приречене на боротьбу тривалий час, то для інших – боротьба за незалежність і пошук ідентичності.

Серйозним дестабілізуючим фактором внутрішньої і зовнішньої політики низки європейських країн стає збільшення кількості іммігрантів, перш за все з арабських країн. Як зазначають фахівці, сьогодні й наша країна також опинилася під загрозою швидкого і, на жаль,

безконтрольного поширення екстремістської ідеології під релігійними гаслами. Осередки партій „Хізб ут-тахрір”, „Аль-джамаат аль-іслімія”, „Аль-іхван аль-мусліун”, визнані багатьма державами терористичними, віднедавна діють і в Україні (переважно в Криму). Те, що чинне законодавство України не передбачає механізму комплексного дослідження віросповідної доктрини і практики діяльності релігійних організацій на предмет невідповідності їх діяльності законодавству України (йдеться про Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації”) призводить до того, що у нас під виглядом релігійних організацій діє чимало груп, чия мета не задоволення релігійних потреб людей, а пропаганда гасел тероризму [8, с. 11]. Наслідком їх діяльності є, зокрема, поширення відповідної літератури українською і російською мовами, навчання молоді в так званих таборах ісламської молоді на принципах непокори законам немусульманської країни тощо.

Інтеграційні процеси, безпосередньо пов'язані з глобалізацією, сприяють посиленню різноспрямованих міжнародних контактів, взаємозалежності світу, особливо в економічній та науково-технічній сферах, тісному співробітництву різних країн. Тим часом одні регіони активно включаються в глобалізаційні процеси, а інші стають аутсайдерами. Ці тенденції особливо відчутні в середовищі мусульманської спільноти. 57 держав входять нині до організації „Ісламська конференція”; кількість мусульман за останні двадцять років подвоїлася, склавши на початок 2004 року 1,3 мільярда осіб; постійно збільшуються „мусульманські діаспори” Європейського Союзу, США, Росії. За оцінками експертів, в недалекому майбутньому саме іслам стане в США другою релігією після християнства, відтіснивши юдаїзм.

Дослідження ролі ісламу в політичних рухах – винятково складне завдання, і спроби пояснити посилення терористичної активності у деяких регіонах тільки тим, що іслам – це войовнича та агресивна релігія, не відповідає дійсності. Войовничий іслам – це тоталітарна ідеологія, яку взяли на озброєння екстремістські й терористичні кола, аби виправдати свої людиноневисницькі дії сумнівним трактуванням окремих положень ісламу. Очевидно, вона набуватиме подальшого поширення, оскільки сьогодні має значення вже не якість тієї чи іншої віри, а рівень впливу, який вона справляє на свідомість людей. В умовах поглиблення духовної кризи в сучасному світі, коли на зміну традиційним моральним цінностям приходить прагматична орієнтація на особистий матеріальний успіх, посилення впливу релігії в ідеологічних цілях задля задоволення політичних амбіцій є доконаним фактом.

Конфлікт, що розгорнувся в січні - лютому 2006 року через публікації скандальних карикатур на Пророка в одній із данських газет, є наочним свідченням того, до чого в сучасному світі може призвести використання різних систем цінностей деякими політичними та соціальними силами в якості інструмента боротьби за владу і вплив. Отже, на практиці

підтверджується думка багатьох сучасних дослідників, згідно з якою Захід є унікальним, однак не універсальним світом, а тому не повинен насаджувати свої культурні цінності й етичні норми, очікуючи їх беззаперечного прийняття. Це однаковою мірою є правильним і стосовно Сходу, зокрема, країн ісламського світу, що підкреслює необхідність обопільного толерантного підходу і розуміння недопущення подальшого розгортання конфлікту. При цьому не можна не визнати, що на даний момент саме терористичні угруповання, які прикриваються радикальною ісламістською фразеологією, стали тим небезпечним ударним загonom, дії якого визначатимуть перспективи подальшого поширення міжнародного тероризму.

Видається, що сьогодні актуальною стала проблема подолання насильницьких стереотипів у людській свідомості та, відповідно, культу насильства, який активно втілюється у повсякденній практиці. Ідеологічною основою сучасного тероризму є, по суті, концепція джихаду, яка нині тлумачиться войовничими ісламістами залежно від бажання та ситуації. Як зазначають російські ісламознавці М. Жданов та О. Ігнатенко, відійти від силового змісту цього поняття важко [9, с. 220].

Усунення глибоких економічних та соціокультурних причин, що породжують поширення терористичних угруповань, є довготривалим процесом, оскільки потребує утвердження в ісламському світі нових інституціональних та, головне, соціокультурних моделей. Подолання бідності й успішна адаптація суспільств до процесів глобалізації також є стратегічно невизначеною перспективою для кількох поколінь ісламських країн. А тому, з огляду на міжнародний характер терористичної активності, у полі зору світової спільноти центральною лишається проблема співвідношення легітимних силових і політичних засобів протидії тероризмові.

Оскільки силова стабілізація несе в собі ризики обмеження громадянських свобод, скорочення активності неурядових організацій, тобто тих каналів взаємодії держави і суспільства, які необхідні для подолання кризових ситуацій, то в останній час в більшості європейських країн, в Росії, частково у США глибоше усвідомлюється пріоритет суспільно-політичних методів. Свою точку зору з цього приводу висловив колишній командувач Об'єднаними силами в Європі генерал У. Кларк, який, зокрема, зазначив, що американська стратегія протидії тероризму має орієнтуватися на викриття коріння сучасного тероризму: екстремістської ідеології ваххабізму; фінансування терористів з боку Саудівської Аравії; збідніле, розділене на класи, корумповане суспільство в Палестині; зрештою, на відстеження зв'язків терористів з палестинцями. Як вважає У. Кларк, автор дослідження „Як перемогти в сучасній війні”, перемога вимагає глибоких реформ у державах Близького Сходу: більш прагматичної освіти, всеохоплюючого економічного

розвитку та широкого політичного залучення. Для урегулювання конфлікту між Ізраїлем і палестинцями США повинні здійснювати інтенсивну діяльність з вагомою допомогою в економічному та політичному розвитку через міжнародні та регіональні організації. США необхідно підкріплювати свої пропозиції значними матеріальними ресурсами та взяти на себе відповідальність на урядовому рівні. У. Кларк вбачає важливим провести серйозні дослідження, щоби створити технології, стратегії та підготувати фахівців для співробітництва у проведенні реформ, які відповідатимуть потребам населення й сприятимуть усуненню першопричин тероризму й конфліктів [10, с. 229].

Врегулювання конфліктних ситуацій нині багато в чому залежить від врахування особливостей політичних культур, властивих розвиненим демократіям, і агресивним рухам і режимам, мотивованим екстремістськими ідеологіями тоталітарного типу. Не можна не враховувати, що для носіїв такої ідеології конфлікт з інакомислячими не передбачає політичних рішень та компромісів. Конфлікт може завершитися або знищенням противника, або наверненням його до іншої віри. Це впливає з того, що тоталітарна політична культура абсолютизує різницю між „ми” і „вони”. Зокрема, правове регулювання у суспільних, в тому числі й політичних, взаємовідносинах діє тільки всередині своєї спільноти, однак нівелюється у стосунках з іншими культурами. Тому спроби досягти тривалого компромісу у конфлікті між демократіями та носіями тоталітарних ідеологій здебільш приречені на поразку. Оптимальним підсумком компромісу може стати стійкий консенсус, який не виключає конфронтації сторін, однак утримує її у прийнятних межах. А тому, як вважають фахівці, відповідними єднальними ланками цього процесу має стати активізація соціокультурних параметрів – світоглядних позицій, особливостей національного менталітету та групової психології, реалізованих в освітньо-просвітницьких заходах, напрацюваннях ідеологічного та пропагандистського характеру із залученням громадянських сил суспільства, представників неурядових організацій. Розвиток цього процесу і подальше його посилення має спиратися на внутрішні ресурси соціального середовища, на сили, спроможні стати носіями культури позитивного розвитку й толерантності.

1997 року президент Ірану М. Хатамі проголосив ідею „діалогу цивілізацій” як необхідну умову існування в сучасному світі, однак і досі поміркованого, виваженого міжнаціонального та міжрелігійного порозуміння, на жаль, не спостерігається.

Група високого рівня ООН у доповіді від 13 листопада 2006 року щодо „альянсу цивілізацій” запропонувала програму практичних дій для держав у напрямі врегулювання конфліктних ситуацій між мусульманським і західним суспільством. Об’єктивно визнаючи, що розв’язання проблеми бідності та економічної нерівності – це завдання,

Марія Гуцало

розраховане на десятиліття, центр ваги перенесено на здійснення політичних кроків у напрямі посилення відповідальності політичних та релігійних лідерів, представників засобів масової інформації щодо неприпустимості різких та провокаційних висловлювань про переконання та священні символи інших народів, що призводить до ісламофобії, ксенофобії та антисемітизму. Запропонований план дій відображає один з підходів пошуку шляхів протидії тероризмові, виходячи з розуміння необхідності системного підходу.

На наше переконання, створення та налагодження діяльності інститутів, що забезпечують взаємодію громадянського суспільства і держави, є важливою частиною комплексної системи заходів протидії тероризму та актуалізує питання пошуку форм і методів роботи щодо його соціальної профілактики. Адже організації громадянського суспільства шляхом проведення певних експертиз, консультацій, слухань можуть зробити значний вклад в удосконалення законотворчого процесу та підвищення якості рішень, що приймаються органами державної влади. Йдеться про впровадження комплексних заходів, зорієнтованих, перш за все, на протиставлення людиноненависницькій ідеології тероризму продуктивної гуманістичної альтернативи через розробку дослідницьких, інформаційно-аналітичних, експертно-правових, видавничих, навчальних проектів і програм, спрямованих на захист національно-культурної ідентичності, прав і свобод людини, налагодження міжкультурного діалогу в сучасному світі.

Література:

1. **Бабкіна О.** Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства // Віче, № 13, 2007. – С. 25 - 29.
2. Див.: **Жовтис Е.** Роль гражданского общества и борьба с терроризмом // Лидер, 19 июля 2005.
3. Foreign Policy, 2002, Jan. - Feb., P. 38 - 50.
4. Foreign Policy, 2002, Jun. - Feb., P. 50.
5. **Примаков Е.** Мир после 11 сентября. – М.: Мысль, 2002. – 190 с.
6. Бюро международных информационных программ Государственного департамента США // <http://usinfo.state.gov/russian/>
7. **Гунаратна Р.** Ядро „Аль-Каиды” - 500 человек // <http://agentura.ru/>
8. **Кашницький М.** Тероризм – реальна загроза майбутньому України // Віче, № 16, 2007. Спецвипуск. - С. 11 - 13.
9. **Жданов Н., Игнатенко А.** Ислам на пороге XXI века. М., 1989.
10. **Кларк У.** Как победить в современной войне. М., 2004.